

*Tidskrift för
politisk filosofi*

Nº 2-3 2024 — årgång 28

Bokförlaget *Thales*

→ Naturaliserad politisk filosofi

Patrik Ribe

Inledning

UNDER 1900-TALET FÅR filosofin i den engelskspråkiga världen en i snäv mening mer »vetenskaplig» karaktär. Framstegen inom naturvetenskapen och i synnerhet fysiken inspirerade till en analytisk filosofi som ville vederlägga all spekulativ metafysik. Den logiska positivismen formade en stram hållning med fokus på logik och begreppsanalys som lämnade ett högst begränsat utrymme för normativ etik och politisk filosofi. Det var inte ovanligt att ifrågasätta möjligheten att bedriva politisk filosofi överhuvudtaget (Nordin 2006: 147). I svensk kontext har bland andra statsvetaren Ludvig Beckman (2006) uttryckt farhågor om de begränsningar som arvet efter den logiska positivismen skapar för möjligheten att genom idékritisk analys ta ställning i normativa politiska frågor och bidra till samhällsnyttan.

Den amerikanske Harvardfilosofen Willard Van Orman Quine (1908–2000) var en av den analytiska filosofins mest tongivande företrädare under 1900-talets andra hälft. Han var starkt influerad av sin intellektuella förebild och mentor Rudolph Carnap – en förgrundsgestalt inom den logiska positivismen och en av de mer namnkunniga pionjärerna inom emotivismen. Quine utvecklade en kunskapsfilosofi som ska ses som en del av den empiriskt orienterade naturvetenskapen.

Hans bidrag till den politiska filosofin är i princip obefintliga, vilket bekräftar bilden ovan av att denna tids analytiska filosofi saknade intresse för normativ teori. Ontologi, epistemologi och logik var de områden som han huvudsakligen lät prioritera och som han även gav en viss särställning inom filosofin. Han formulerade aldrig någon normativ moralisk/politisk teori. Förmodligen finner detta sin förklaring i de uppenbara epistemologiska och metodologiska begränsningar som han ansåg att normativa frågeställningar har. I en essä behandlar

han kortfattat vissa spörsmål inom metaetiken och konkluderar att etiken helt saknar de objektivitetsanspråk vi har möjlighet att göra inom vetenskapen (Quine 1978: 43). Utsikterna för att bedriva politisk filosofi ter sig därmed dystra om Quine har rätt.

Föreliggande artikel är mot denna bakgrund explorativ till sin karaktär och syftar till att övergripande undersöka vilka implikationer som Quines naturalism skulle kunna sägas ha för den normativa politiska filosofin. Följande fråga skall ges ett försök till tentativt svar:

- (1) Vilka ramar sätter Quines naturalism för den normativa politiska filosofin?

Genom att analysera vilka ramar eller begränsningar Quines naturalism sätter för den politiska filosofin får vi en bild av vad en »naturaliserad» politisk filosofi skulle kunna innebära och vilken typ av politisk-filosofiska frågeställningar som är meningsfulla.¹ För att närmare illustrera vad naturaliserad politisk filosofi kan tänkas vara kommer John Rawls rättviseteori att analyseras översiktligt i förhållande till naturalismens ramar.

Analysen i artikeln baseras i hög grad på vad Quine skrev angående metaetik. Ambitionen är alltså inte att ifrågasätta Quines naturalism för att påvisa sådant som kan anses orimligt. Sådana frågor lämnas helt därhän. En modest förhoppning om att studien har potential att kasta en glimt av nytt ljus över Quines filosofi och förutsättningarna för den politiska filosofin har legat till grund för artikelns tillkomst. Tesen i artikeln är att Quines naturalism lämnar ett relativt stort utrymme för den politiska filosofin trots allt.

Quines naturalism

I ARTIKELN »EPISTEMOLOGY Naturalized» (1969) för Quine fram den radikala tanken att epistemologin bör betraktas som en del av psykologin och därmed som en del av naturvetenskaperna. Epistemologin blir således en strikt deskriptiv subdisciplin inom filosofin. Den holism som Quine argumenterade för gör gällande att det enbart finns en gradskillnad mellan filosofi och vetenskap och att dessa bör ses som delar av en större helhet. Någon »första» filosofi – som fastställer vad

kunskap är och hur den kan rättfärdigas - står inte att finna. Betydande delar av vetenskapen vilar på en långt mer solid grund än vad filosofin någonsin kan tänkas uppnå. Filosofin kan alltså inte spela den fundamentala roll för vetenskapen som den tidigare har gjort anspråk på (Quine 2004: 269).

Holismen spelar en framträdande roll inom naturalismen genom att den utgår från den samlade »teori om världen» som vi förvärvat över tid. För tillfället ska vi acceptera allt i denna totalmängd av uppfattningar trots att vissa delar sannolikt är felaktiga. Vi ska försöka att vidareutveckla systemet »inifrån» (Orenstein 2002: 178). Med andra ord är filosofer och vetenskapsmän aktiva tillsammans på Otto Neuraths berömda båt som måste repareras ute på öppet hav, utan att kunna ta in den i en torrdocka.²

Man bör vara klar över att Quine tillämpar en generös definition av vetenskap i sammanhanget. Vetenskapen omfattar givetvis naturvetenskaperna och matematiken, men också experimentell psykologi, historia och samhällsvetenskap till exempel. Naturalistisk epistemologi behöver i synnerhet den experimentella psykologin för att adekvat kunna beskriva hur stimuli av sinnesorgan i slutändan ger upphov till vetenskapliga föreställningar som vi håller för sanna (Quine 2004: 269–270).

Quines »naturalistiska vändning» har inte oväntat vållat stor debatt. Somliga har ansett att epistemologin är och bör vara normativ. Epistemologin sägs enligt Quines kritiker handla om att identifiera kriterier för normativt rättfärdigande av vetenskapliga utsagor, ungefär på samma sätt som den normativa etiken söker redogöra för vilka etiska principer som är riktiga. Lars Bergström har förtjänstfullt analyserat hur man ska tolka Quines naturalism och dess konsekvenser för hur rättfärdigande ska förstås. Bergström menar att de kriterier som Quine omhuldar är instrumentella till sin karaktär – och sålunda inte normativa i den mening som naturalismens kritiker vill se när de hävdar att normativ epistemologi är en subdisciplin som motsvarar den normativa etiken (Bergström 2011: 285–286).

Normer inom Quines epistemologi är deskriptiva påståenden eller hypoteser som är grundade i empirisk kunskap om hur vi uppnår våra mål. De sammanfattar kausala uppfattningar som kan revideras i takt med att ny empirisk kunskap tillförs. Instrumentella normer är

möjliga att utforska empiriskt (Bergström 2011: 286–287). Här kan vi tydligt skönja Quines släktskap med pragmatismen, vilket vi kommer att ha anledning att återkomma till lite senare i artikeln.

Naturalismens ramar

VILKA RAMAR SÄTTER naturalismen för den politiska filosofin? Hur ska normativa politiska frågor adresseras och vilken typ av svar kan vi tänkas få? För att övergripande besvara dessa frågor krävs ett antal distinktioner. Quine satte stort värde på betydelsen av kontrollpunkter och möjligheten till vetenskaplig prövning. Vi behöver därför analysera i vilken utsträckning man kan pröva en normativ princip eller teori. Fyra olika kategorier av prövningar kommer att analyseras: *prövning av genuina värdesatser*, *logisk prövning*, *instrumentell prövning* samt *koherensprövning*. Indelningen i dessa kategorier är tämligen konventionell. Bergström gör ungefärligen denna indelning i sitt standardverk om värdeteori (Bergström 2004). I Beckmans grundbok om idékritisk analys återfinns snarlika kategorier som syftar till prövning av politiska principer och teorier (Beckman 2005: 71–73). Man kan givetvis låta förfina kategorierna genom att synliggöra subkategorier inom respektive kategori. Detta har dock bedömts vara överflödigt för den föreliggande studiens syfte.

Det är värt att understryka att Quine aldrig formulerade någon mer substantiell metaetisk teori, än mindre någon specifik värdesemantisk teori. Analysen som följer baseras på det lilla han skrev om värdeomdömen och epistemologi, vad han uttryckte i intervjuer samt vad hans naturalism i allmänhet pekar mot.

Prövning av genuina värdesatser

MED GENUINA VÄRDESATSER åsyftas satser som uttrycker vilket mål man bör ha alternativt vad som gör en handling moraliskt rätt. Genuina värdesatser handlar alltså inte om hur man bör handla för att nå ett visst mål. De är inte instrumentella värdesatser. Det är inte heller satser som säger något om vad som är riktigt/rätt enligt en viss normativ teori eller värderingsmatris. Vad en utilitarist, libertarian eller socialist anser vara rätt handlingsätt kan vi ju empiriskt under-

söka genom att i tur och ordning fråga dem (eller studera de normativa system de säger sig utgå ifrån). Genuina värdesatser uttrycker normer som är kategoriska till sin karaktär och föreskriver att »du ska göra Y», oavsett vilka personliga preferenser eller mål du har i övrigt. Libertarianismen uttrycker att maximal individuell frihet (med respekt för andras frihet) bör eftersträvas. Utilitarismen uttrycker att man bör eftersträva maximal lycka åt maximalt antal och så vidare.

Går det att pröva om genuina värdesatser är objektivt sanna enligt naturalismen? Quine är mycket tydlig med att det inte är möjligt. Vi kan endast bedöma det moraliska i en handling utifrån en moralisk standard som sådan. Han skriver: »[v]etenskapen, behåller tack vare sin anknytning till observation, en viss anknytning till korrespondensteorin för sanning; men koherensteorin är uppenbarligen etikens lott» (Quine 1978: 43).

Det Quine försöker säga är att en moralisk princip eller moraliskt system inte kan ges evidens för sin riktighet genom observation. Att genom observation avgöra om Rawls rättviseteori är en riktig politisk-etisk lära låter sig med andra ord inte göras. Empiriska kontrollpunkter saknas. I intervjuer har Quine till och med varit explicit med att han anser att etiska värdesatser saknar kognitiva anspråk. En sådan position påminner om emotivismen (Quine & Föllesdal 2008: 78). Quine vidareutvecklar emellertid inte sitt resonemang till att handla om huruvida värdesatser uttrycker attityder/känslor etc. Han håller sig till att resonera kring att värdesatserna saknar sanningsanspråk samt att de saknar empiriska kontrollpunkter.

Han säger sig dock samtidigt vara principiellt öppen för att tala om värdeomdömen som observationssatser, men endast när det finns en gemensam standard som alla identifierar, utgår ifrån och accepterar (Quine 2008: 79). Quine resonerar alltså kring en situation med en gemensam »utvärderingsmatris». Kanske kan matrisen utgöras av en viss form av utilitarism, kontraktarianism eller motsvarande. Att exempelvis analysera resursutnyttjandet inom skolan eller vården med utgångspunkt i en utilitaristisk utvärderingsmodell låter sig göras. Modellen erbjuder kontrollpunkter i form av en gemensam standard som ger möjlighet att formulera den typ av observationssatser som Quine avser. Men det är något helt annat än en prövning av om genuina värdesatser är sanna eller falska.

Resonemanget ovan om en gemensam standard tycks dock frångå en mer renodlad emotivism, som återfinns hos Quines mentor Carnap till exempel, och i någon mån tangera den metaetiska relativism som Gilbert Harman argumenterat för. Harman har kärnfullt sammanfattat sin doktrin i följande citat: »Den moraliska relativisten antar att det finns många olika moraliska ramverk från vilka moraliska frågor kan bedömas och att inget av dessa ramverk har objektiv status» (Harman & Thomson 2003: 41–42, min översättning) Quine hyser också förhoppningar om att vissa av våra moraliska värden i hög grad kommer att överlappa mellan individer och accepteras av många eftersom de i viss mån har en ärftlig evolutionärt grundad komponent. Vi kan även förvänta oss en viss överlappning på grund av att mänskliga samhällen har stora likheter och konfronteras med liknande problem (Quine 1978: 44).

Enligt Quine har vi rent strategiska skäl att fortsätta att använda moraliska termer som »ont» och »gott» i hopp om att vi kan påverka varandra att nå samstämmiga moraliska attityder (Quine 1978: 44). Här finner vi ett intressant spår. Quines resonemang för nämligen tankarna till den variant av fikcionalismen som på rent pragmatisk eller strategisk grund uppmanar oss till att hålla fast vid våra moraliska värderingar »som-om» de vore sanna. Filosofer som Hans Vaihinger har resonerat i sådana banor. Vaihingers »Philosophie des Als Ob» (»Som-om-filosofi») har stora likheter med pragmatismen och hävdar att vi med hjälp av »nyttiga fiktioner» orienterar oss i förhållande till våra mål.³ Quines filosofi beskrivs ofta som en form av pragmatism. Hans resonemang kring den instrumentella betydelsen av att hålla fast vid moraliska termer etc. skulle kunna anses ge exempel på detta. Huruvida Quine skulle ha problem med att tala om »fiktioner» i sammanhanget är dock oklart.

Värt att notera är att fikcionalismen skiljer sig från J. L. Mackies så kallade misstagsteori. Fikcionalismen är i första hand en pragmatisk strategi, inte en värdesemantisk teori om hur vi använder det moraliska språket. Misstagsteoretiker kan däremot kombinera sin teori om att alla genuina värdeutsagor är falska med den nämnda fikcionalistiska strategin. Den möjligheten står även öppen för emotivister av olika slag. Inget i Quines resonemang ger för övrigt indikationer på att han skulle omhulda misstagsteorin. Som tidigare nämnts utvecklar han aldrig någon värdesemantisk teori.

Några objektivitetsanspråk gällande genuina värdesatser kan vi dock inte göra. Genuina värdesatser kan inte prövas, om Quine har rätt. De saknar empiriska kontrollpunkter och landar därmed utanför naturalismens ramar. Den politiska filosofin får alltså avhålla sig från att argumentera för värdesatsers objektiva riktighet/giltighet. Quine skriver:

Vetenskapliga teorier inom alla möjliga användbara och oanvändbara ämnen upprätthålls av empiriska kontroller [...]. Det är en bitter ironi att en så viktig fråga som skillnaden mellan gott och ont inte har något jämförbart anspråk på objektivitet. (Quine 1978: 43, min översättning)

Logisk prövning

LOGISK PRÖVNING HANDLAR om möjligheten att utforska en normativ teori strikt logiskt. Teorin ska innehålla logiskt giltiga slutledningar och vara fri från motsägelser. Logiskt giltiga slutledningar identifieras genom att fastställa om premisserna leder till slutsatsen. Satserna i en slutledning får en logisk relation till varandra i kraft av sin språkliga form. Ett tydligt exempel är implikationer, som bekant har formen »Om A, så B». Man bör givetvis vara klar över att logiskt giltiga slutledningar inte nödvändigtvis innehåller empiriskt sanna premisser. Det handlar om satsernas logiska relationer inom ramen för en språklig form, inte om deras empiriska substans. Att kontrollera om slutledningar är logiskt giltiga är okomplicerat när vi har att göra med sakpåståenden eftersom de antingen är sanna eller falska. Sakpåståenden har med andra ord sanningsvärde, vilket är en förutsättning i sammanhanget.

Men är logiska slutledningar möjliga när vi har att göra med värdesatser? Emotivisterna hävdar, som de flesta känner till, att värdesatser saknar sanningsvärde. Hur går vi då till väga? För det första är det viktigt att skilja ut vad man betecknar som *instrumentella värdesatser*. Om man som exempel definierat ett visst politiskt mål kan man givetvis undersöka om en politisk reform, en viss typ av lagstiftning etc. rent empiriskt kan sägas ha ett instrumentellt värde i förhållande till det mål vi vill uppnå. Reformen som når sitt mål kan tillskrivas ett positivt instrumentellt värde. Värdeord som »bra» eller »dålig» blir

begripliga i sammanhanget, eftersom de uttrycker en bedömning av om något fungerar (eller inte) i praktiken. Instrumentella värdesatser är empiriska och har alldeles uppenbart ett sanningsvärde. Mot den bakgrunden kan de ingå i logiskt giltiga slutledningar.

För det andra kan man faktiskt hävda att även *icke*-instrumentella värdesatser kan ingå i logiskt giltiga slutledningar. Emotivister som R.M. Hare var exempelvis av den uppfattningen. Bergström har påpekat att den logiska giltigheten hos en slutledning inte heller är beroende av om premisserna är sanna. De är därmed inte heller beroende av om premisserna har sanningsvärde. Vad som krävs är enbart att *om* de var sanna så skulle slutsatsen vara sann (Bergström 2004: 30–31).

Exakt hur Quine skulle landa i frågan om huruvida icke-instrumentella värdesatser kan ingå i logiskt giltiga slutledningar är inte helt klart, men det råder inget tvivel om att Quine skulle acceptera att de instrumentella värdesatserna kan ingå i logiskt giltiga slutledningar.

Man bör sammanfattningsvis poängtera att den logiska prövningen som beskrivits *inte* innefattar möjligheten att fastslå en teori *normativa* giltighet. Att en normativ teori innehåller logiskt giltiga slutledningar samt att den är logiskt motsägelsefri är givetvis inget bevis för att den är normativt »sann» eller liknande.

Koherensprövning

EN UTBREDD UPPFATTNING är att normativa teorier kan utsättas för en så kallad koherensprövning. Prövningen bygger på antagandet att värdeomdömen kan ingå i en mer eller mindre koherent åsiktsmängd. Koherens är därmed en gradfråga. Åsiktsmängden utgör ett system av antaganden och principer som hänger samman. Mills utilitarism, Nozicks libertarianism eller Rawls rättviseteori kan ses som tre exempel på teorier med diverse olika komponenter som vi förväntar oss ska hänga samman. Dessa normativa system innehåller genuina värdesatser. Med koherensprövning avses en analys av hur väl normativa teorier hänger samman. Finns där exempelvis spänningar mellan olika begrepp och principer? Kanske kan man även undersöka om det finns en tydlig hierarki mellan värdena i teorin och huruvida värdena strider mot en mer grundläggande princip i en åsiktsmängd. F A Hayeks politiska filosofi sägs ibland innehålla en spänning mellan kantianskt

influerad rättighetsetik och en konsekvensetik som återfinns hos David Hume. Hayek tycks argumentera för båda dessa etiska doktriner (Lundström 1993: 210–212). Hans teori skulle i sådant fall kunna sägas vara inkohärent.

Det finns synnerligen goda skäl att tro att Quines naturalism bejakar koherensprövning. Kontrollpunkter för att pröva koherens går tydligt att definiera. Han hävdar dessutom explicit, som vi redan har sett, att koherensteori är »etikens lott» (Quine 1978: 43). Resonemanget om en gemensam standard och eventuella likheter med Harmans relativism hänger också väl samman med koherensprövning. Att värdeomdömen, enligt Quine, kan ingå i åsikt mängder som är mer eller mindre koherenta finns det ingen anledning att betvivla. Men återigen är det värt att påpeka att man kan pröva koherensen i ett normativt politiskt system utan att ställa upp på att en hög grad av koherens skulle ge bevis för systemets objektiva giltighet/riktighet. Som vi har sett avfärdar Quine helt den sortens anspråk.

Instrumentell prövning

MACKIE GÖR EN välkänd och i sammanhanget fruktbar distinktion som är hämtad från Immanuel Kant. Mackie skiljer nämligen mellan *hypotetiska imperativ* och *kategoriska imperativ*. I detta stycke fokuserar vi enbart på de tidigare. De hypotetiska imperativen är instrumentella till sin karaktär och går därför att undersöka empiriskt. Hypotetiska imperativ kan formuleras som »Om du vill uppnå X, så gör Y», alltså exempelvis: »Om du vill uppnå maximal nytta åt maximalt antal, handla enligt följande». Om handlingen Y inte leder till X är det hypotetiska imperativet falskt och har därmed vederlagts (Mackie 1977: 27–29).

Hypotetiska imperativ erbjuder de empiriska kontrollpunkter Quine kräver. Man kan studera konsekvenserna av att tillämpa en viss etisk/politisk princip eller lära i praktiken. Förekomsten av moraliska imperativ/principer i en population kan undersökas antropologiskt, moralpsykologiskt, beteendekonomiskt och så vidare. Man kan också genom experiment eller enkäter studera vilka intuitioner människor har i förhållande till moraliska dilemman eller vilka moraliska intuitioner som är mest utbredda i en population etc. Man kan även välja en

normativ princip mot vilken man testar olika politiska/etiska teorier. Sådana undersökningar är dock strikt deskriptiva och syftar inte till att avgöra om normativa teorier eller principer är sanna eller ej.

Vad vi däremot inte kan göra är att bevisa eller rättfärdiga själva matrisen. Givetvis kan vi tänka oss att valet av matris görs med hänvisning till en viss norm, men därefter måste vi rättfärdiga den normen med hänvisning till en annan norm och så vidare. Det leder oss in i en oändlig regress. Våra grundläggande normativa bevekelsegrunder eller ultimata värden kan inte i sig bevisas eller rättfärdigas. Enligt Quine kan man endast bedöma det moraliska i en handling utifrån vår moraliska matris som sådan, vilket vi redan har berört (Quine 1978: 43). Quines naturalism lämnar utrymme för empirisk prövning av hypotetiska imperativ och instrumentella värdesatser i allmänhet. Kontrollpunkterna är givna även i denna kategori av undersökningar.

Vilka ramar sätter Quines naturalism för den normativa politiska filosofin?

TEORIER INOM DEN politiska filosofin innehåller både deskriptiva och normativa dimensioner. De tidigare är rent principiellt möjliga för oss att studera empiriskt. De normativa dimensionerna är – som vi har sett – mer komplicerade. Quines naturalism möjliggör dock logisk prövning, koherensprövning och instrumentell prövning. Man kan låta sammanfatta Quines hållning i två punkter. För det första kräver Quines naturalism empiriska kontrollpunkter. En naturaliserad politisk filosofi skulle med andra ord förflytta fokus till sådant som hypotetiska imperativ, instrumentellt värde, funktionalitet, utfall etc. Vilka värderingar kan människor samlas kring? Vad genererar fredlig samexistens, överlevnad, välbefinnande, ömsesidiga fördelar och så vidare. Pragmatismen framträder tydligt i sammanhanget. I en intervju uttrycker Quine exempelvis följande: »Naturligtvis kan vi utveckla kognitiva teorier om ursprunget till och den sociala nyttan av våra moraliska lagar, och kanske hur de har uppstått genom naturligt urval och kanske till viss del är medfödda» (Quine 2008: 78, min översättning). Quine skriver även:

[...] moralisk lag har inget objektivt stöd i naturen, utan är bara ett mön-

ster av mänsklig respons och beteende som är rotat i naturligt urval och moralisk fostran; men vi kan fortfarande acceptera den för vad den är, och som människor bland andra människor kan vi fortsätta att förespråka den och anpassa oss till den (Quine, 2008: 207, min översättning).

För det andra måste det som undersöks vara förankrat i etablerad vetenskap och inte minst inom psykologin. Holismen är en essentiell komponent i Quines naturalism och den förutsätter att påståenden med anspråk på att vara sanna ska ha en förankring i en bredare och sammanhängande teori om världen. Den politiska filosofin är inte en lösryckt satellit i förhållande till vetenskapen i stort. Politisk filosofi ska relateras till och hänga samman med andra vetenskaper.

De senaste decenniernas utveckling inom relativt nya experimentella forskningsfält som kognitionsvetenskap, neurovetenskap, beteendekonomi, moralpsykologi med mera tillhandahåller mycket av den kunskap en naturaliserad politisk filosofi kräver. Forskare och filosofer som rör sig inom ovannämnda fält som Robert Sugden, Jonathan Haidt, Stephen Stich, Kenneth Binmore, Steven Pinker med flera har producerat ett flertal studier som sannolikt skulle äga relevans för en naturaliserad politiska filosofi. Samtliga av dem har i sin forskning på olika sätt studerat de frågor och områden som Quine själv nämner i citaten ovan. Sugden har som exempel fördjupat förståelsen av kontraktarianismen, ömsesidiga fördelar och mänsklig psykologi med hjälp av experimentell beteendekonomisk forskning. Hans politiska filosofi sammansmälter med kontemporär nationalekonomisk och psykologisk forskning och kan därmed sägas ge en illustration av vad en naturaliserad politisk filosofi kan tänkas vara (Sugden 2018).

Rawls och naturalismens ramar

FÖR ATT GE en ännu tydligare illustration av vad naturaliserad politiska filosofi är ska vi mycket översiktligt betrakta Rawls rättviseteori i ljuset av Quines naturalism. Det kan inte nog understrykas att detta egentligen är ett stort ämne i sig som förtjänar en helt egen artikel. Någon mer djuplodande analys rymms alltså inte i sammanhanget.

Rawls är den filosof som anses ha återupplivat den politiska filosofin och räddat den från den logiska positivismens skeptiska inställning

till normativ teori. Ett bidragande skäl till hans framgång handlar om den metod han lät konstruera. Metoden hade tydliga kopplingar till Quines naturalism med dess koherentistiska ansats. Quine uttalade sig för övrigt i positiva ordalag om sin Harvardkollega Rawls, trots att han förvisso inte var särskilt förtjust i dennes politiska hållning. Han ansåg nämligen att Rawls var alldeles »för liberal»,⁴ men han beundrade samtidigt Rawls som filosof, beskrev honom som sinnrik och menade på att det fanns djupa insikter i hans filosofiska verk (Quine 2008: 34).

Diana Taschetto har i artikeln »Justification and Justice: Rawls, Quine and Ethics as Science» (2015) gjort en grundlig analys av Rawls metodologiska förhållningssätt och visat att Rawls explicit försökte att skapa en metod för sin politiska filosofi som influerats av Quine. I *En teori om rättvisa* (1971) finns direkta referenser till Quine.⁵ Både naturalismen och holismen framträder tydligt i Rawls rättviseteori. Etiska regler är för Rawls teoriberoende likt vetenskapliga utsagor. Idén om reflektiv jämvikt där koherensen uppstår som en konsekvens av att vi rör oss mellan enskilda uppfattningar och mer generella teorier och reviderar dem tills de utgör en sammanhängande helhet, är närbesläktad med Quines epistemologi. Rawls metod bygger, enligt Taschetto på att vi extraherar våra moraliska principer från det sunda förnuftets omdömen precis som naturlagar fastställs genom induktion. Naturlagar testas med hjälp av observationssatser medan moraliska principer verifieras genom att testa dem mot det sunda förnuftets omdömen (Taschetto 2015: 155). Naturalismen och holismen löper som en röd tråd genom Rawls teori bygge enligt Taschetto.

Att Rawls metod hämtat starka influenser från Quines epistemologi är svårt att invända mot. Men skulle Quine anse att Rawls lyckades etablera en naturaliserad politisk filosofi? Med utgångspunkt i de ramar naturalismen sätter för den politiska filosofin, som fastställts i denna artikel, ska vi bara helt ytligt snudda vid nämnda frågeställning. Ovan konstaterar vi att naturalismen fastslår ett holistiskt krav på förankring i en bredare och sammanhängande teori om världen som återfinns inom vetenskapen. För det andra krävs kontrollpunkter och därmed möjlighet till prövning.

Kan Rawls rättviseteori sägas uppfylla det holistiska kravet om en bred förankring i etablerad vetenskaplig forskning? Det är en stor och

sammansatt fråga, men förmodligen gör teorin det i viss utsträckning. Att en teori är förankrad inom vetenskapen är förstas en gradfråga. Teorier kan sägas vara mer eller mindre vetenskapligt grundade. Rawls rättviseteori vilar bland annat på antaganden om mänsklig psykologi i termer av rationalitet och moraliska intuitioner. Det är med avstamp i psykologiska antaganden Rawls menar på att han kan dra slutsatser om vilka principer som människor i ett hypotetiskt scenario bakom *okunnighetens slöja* skulle komma överens om.⁶ Rawls refererar bland andra till Jean Piaget och även till Lawrence Kohlbergs moralpsykologiska forskning för att ge rättviseteorin viss vetenskaplig kontext (Rawls 1999: 403–404). Samtida moralpsykologisk forskning har givetvis en del att invända mot både Piaget och Kohlberg,⁷ men när Rawls utvecklade sin rättviseteori hade nämnda forskare ett visst anseende vetenskapligt sett.

Alldeles oavsett om Rawls psykologiska antaganden är helt korrekta eller ej, så kan man ändå konstatera att han i vid mening ansluter sin teori till en bred vetenskaplig diskurs som förutom psykologi omfattar nationalekonomi, spelteori, beteendekonomi, kognitionsvetenskap med mera. Det holistiska kravet ter sig med andra ord uppfyllt i viss grad.

Kan Rawls politiska filosofi sägas innehålla kontrollpunkter? Frågan är inte alldeles enkel att besvara givet att Rawls teori bygge är både omfångsrikt och komplext. Teorin i sina olika beståndsdelar tycks dock rent principiellt vara möjlig att utsätta för olika former av prövningar. Man skulle kunna utsätta rättviseteorin eller delar av den för en logisk giltighetsprövning. Att undersöka eventuella hypotetiska imperativ och instrumentella värden inom rättviseteorin låter sig också göras. Det är som redan konstaterats en strikt empirisk fråga om hypotetiska imperativ är sanna eller falska. Att utsätta Rawls för en koherensprövning är fullt möjligt givet hur Rawls konstruerar sin teori. Quine beskriver som nämnts tidigare koherens som »etikens lott» (Quine 1978: 43). Teoribygget kännetecknas av en strävan mot koherens. Det andra kravet tycks därmed vara uppfyllt.

Men den stora frågan gäller förstas prövningen av genuina värdesatser och de objektivitetsanspråk Rawls gör. Rättviseteorin innefattar en metod som tycks göra anspråk på att kunna pröva genuint normativa principers objektiva riktighet/giltighet. Quine skulle, som vi har

sett, underkänna den sortens anspråk. Genuina värdesatser saknar empiriska kontrollpunkter och de kan därmed inte ingå i vetenskapen som system och helhet. Quine beskriver både etiken och estetiken som »danglers» det vill säga »dinglare». Genuint normativa värdesatser dinglar med andra ord fritt i förhållande till vetenskapen som system (Quine 2008: 79). Att en politisk teori innehåller empiriska påståenden som är vetenskapligt välgrundade, leder inte till att de genuina värdesatserna »inom» samma teori är sanna eller riktiga. Detta gäller alldeles oavsett hur omhuldade de genuina värdesatserna är. Att som Rawls gör utgå ifrån ett ideal om opartiskhet som grund för rättvisa är beroende av vissa normativa antaganden som inte kan sägas vara självskrivna eller neutrala.⁸ Vi kan tänka oss att valet av »rättvisematrix» görs med hänvisning till en viss norm, men därefter måste vi rättfärdiga de normativa antagandena med hänvisning till en annan norm och så vidare. Det leder oss in i en oändlig regress, vilket vi tidigare berört. Grundläggande normativa bevekelsegrunder eller ultimata värden kan inte i sig bevisas eller rättfärdigas enligt Quine (1978: 43). Han kan dock samtidigt uppskatta de mer empiriskt orienterade delarna av Rawls rättviseteori, som i bästa fall fördjupar vår förståelse av moraliska principer och intuitioner med mera.⁹

Taschetto gör dock en lite annan tolkning av Rawls rättviseteori och insisterar på att den är ett exempel på en naturaliserad politisk filosofi. Som helhet ska den ses som välförankrad inom vetenskapen. Hon konkluderar: »Som vilken empirisk teori som helst kan »rättvisa som skälighet» falsifieras av antingen (i) logiska eller (ii) empiriska skäl. Inga andra invändningar är relevanta, eftersom »rättvisa som skälighet» inte berör något annat överhuvudtaget» (Taschetto 2015: 164). Taschetto konklusion bygger på en pragmatisk tolkning av rättviseteorin som tycks innebära att hans principer ska förstås i helt instrumentella termer. Teorin ska föredras pragmatiskt framför alternativen för att den »funkar» bäst.¹⁰ Rättviseteorin är enligt Taschetto både deskriptiv och normativ. Den är deskriptiv såtillvida att den är en teori om våra moraliska känslor. Men den är normativ på så vis att den kräver samstämmighet mellan våra djupaste moraliska övertygelser och vardagens sunda förnuft (Taschetto 2015: 162–163). Om Rawls teori ska tolkas mer pragmatiskt kan den kanske accepteras inom naturalismens ramar? Allt hänger på vilka anspråk på objektiv

giltighet/riktighet som Rawls vill göra. Givet min tolkning av Quine som delvis besläktad med Harmans relativism kan politiska teorier ses som matriser som erbjuder olika perspektiv och lösningar på politiska problem/frågeställningar. En naturaliserad politiska filosofi kan dock inte avgöra vad som är gott eller rätt i sig.

Avslutning

QUINE ÄR KÄND för att ha hävdad att: »Fysiken undersöker världens essentiella natur, och biologin beskriver en lokal bula. Psykologin, mänsklig psykologi, beskriver en bula på bulan» (Quine 1981: 93, min översättning). En naturaliserad politisk filosofi som i enlighet med naturalismen tar starka intryck av psykologin, beskriver kanske en bula på bulan på den lokala bulan. Sammanfattningsvis kan man konkludera att Quines naturalism applicerad inom den politiska filosofin lämnar ett stort utrymme för möjligheten att utveckla och analysera normativa politiska teorier, begrepp och principer. Eventuella farhågor om att Quines släktskap med den logiska empirismen/nonkognitivismen kraftigt skulle reducera möjligheten att bedriva politisk filosofi är till stor del obefogade, trots att Quines naturalism tydligt exkluderar prövning av genuina värdesatser. →

Patrik Ribe är utredare och tidigare gymnasielärare i filosofi.

Noter

1. Artikeln fokuserar enkom på Quines naturalism, inte naturalism i största allmänhet.
2. Otto Neurath citeras på tyska av W.V. Quine i förordet till *Word and Object* (1960: 3). Metaforen syftar till att beskriva den epistemologiska holismen.
3. I en tidigare artikel publicerad i Tidskrift för politisk filosofi har jag argumenterat för »instrumentell pseudo-rationalism». Det är ett förhållningssätt som påminner mycket om fikcionalismen (Lindqvist 2008: 20–21).
4. »för liberal» ska förstås i termer av för mycket »vänster» i amerikansk politisk kontext.
5. Se noter i Rawls (1999) sidorna 95, 113 och 507.

6. Den omdiskuterade maximinprincipen, som föreskriver att man maximerar sina egna möjligheter till ett bra liv oavsett vilken social ställning man som individ kommer att ha i samhället, implicerar en psykologisk förståelse av människor som »riskminimerande» varelser.

7. Socialpsykologen Johnathan Haidt tillhör exempelvis en av dem som starkt ifrågasätter Kohlbergs rationalistiska paradigm (se Haidt 2012).

8. En vanligt förekommande kritik av Rawls rättviseteori är att den implicerar antaganden som inte är givna (Kukathas & Pettit 1992: 141).

9. Han resonerar som vi har sett kring möjligheten att utveckla teorier om den sociala nyttan av våra »moraliska lagar» och hur de uppstått genom evolution etc. (Quine 2008: 78). Hans positiva omdöme om Rawls filosofi handlar förmodligen om rättviseteorins mer empiriskt orienterade delar.

10. Taschettos tolkning och argumentation väcker förstås en rad följdfrågor. Hur avgör vi vilken politisk teori som »funkar bäst»? Hur väljer vi kriterier för att avgöra detta? Kan en rättviseteori som implicerar rättvisa som opartiskhet (Rawls, Barry m. fl.) konkurrera med en teori om rättvisa som bygger på ömsesidig nytta (Gauthier, Narveson m. fl.)? Kan de ens sägas konkurrera i samma kategori? Eventuellt skulle Taschetto svara att de konkurrerar genom att vara mer eller mindre vetenskapligt förankrade. Men enligt Quine kan som sagt inte vetenskapen avgöra om ultimata värden eller principer är sanna eller falska. Vetenskapen kan således inte avgöra om rättvisa ska definieras som opartiskhet eller om den ska definieras som ömsesidig nytta exempelvis.

Referenser

- BECKMAN, LUDVIG (2005) *Grundbok i idéanalys – det kritiska studiet av politiska texter och idéer*, Santérus förlag.
- BECKMAN, LUDVIG (2006) »Idékritiken och statsvetenskapens nytta», *Statsvetenskaplig tidskrift*, årgång 108, nr 4, ss. 331–342.
- BERGSTRÖM, LARS (2004) *Grundbok i värdeteori*, Stockholm: Bokförlaget Thales.
- BERGSTRÖM, LARS (2011) *Tankegångar – Sexton kapitel om kunskap, moral och metafysik*, Stockholm: Bokförlaget Thales.
- HAIDT, JONATHAN (2012) *The Righteous Mind – Why Good People are Divided by Politics and Religion*, New York: Pantheon Books.
- HARMAN, GILBERT, THOMSON, JUDITH JARVIS (2003) *Moral Relativism and Moral Objectivity*, Cambridge, Massachusetts, USA: Blackwell Publishers Inc.

- KUKATHAS, CHANDRAN, PHILIP, PETTIT (1992) *John Rawls – En introduktion*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- LINDQVIST, PATRIK (2008) »Rorty, etnocentrism och demokrati», *Tidskrift för politisk filosofi*, 1, ss. 9–24.
- LUNDSTRÖM, MATS (1993) *Politikens moraliska rum: En studie av F.A. Hayeks politiska filosofi*, Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- MACKIE, J. L. (1977) *Ethics – Inventing Right and Wrong*, London, England: Penguin Books.
- NORDIN, SVANTE (2006) *Det politiska tänkandets historia*, Lund: Studentlitteratur.
- ORENSTEIN, ALEX (2002) *W.V. Quine*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- QUINE, W.V. (1960) *Word and Object*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- QUINE, W.V. (1978) »On the Nature of Moral Values» publicerad i Goldman, I & Kim, J (red.), *Values and Morals – Essays in Honor of William Frankena, Charles Stevenson and Richard Brandt*, Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company.
- QUINE, W.V. (1981) *Theories and Things*, Cambridge, Massachusetts och London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- QUINE, W.V. (2004) *Quintessence – Basic Readings from the Philosophy of W.V. Quine*, Cambridge, Massachusetts och London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- QUINE, W.V., DAGFINN FÖLLESDAL OCH DOUGLAS B. QUINE (red.) (2008) *W.V. Quine – Quine in Dialogue*, Cambridge, Massachusetts och London, England: Harvard University Press.
- RAWLS, JOHN (1999) *A Theory of Justice*, Oxford, UK: Oxford University Press.
- SUGDEN, ROBERT (2018) *The Community of Advantage – A Behavioural Economist's Defence of the Market*, Oxford, UK: Oxford University Press.
- TASCETTO, DIANA (2015) »Justification and Justice: Rawls, Quine and Ethics as Science», *Principia*, 19(1), ss. 147–169.